

УДК 378.011.3(479.2)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ПІВДЕННОГО КАВКАЗУ (КІНЕЦЬ ХХ - ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

Ірина Федорчук

У статті представлено тенденції розвитку педагогічної освіти у країнах Південного Кавказу наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття. Автор аналізує різні аспекти системи підготовки педагогічних кадрів в умовах зростання ролі знань, глобалізації та інтеграції Азербайджану, Вірменії та Грузії в європейський освітній простір. Виявлено позитивні й негативні тенденції, притаманні педагогічній освіті цих країн.

Ключові слова: педагогічна освіта, тенденції, вчитель, країни Південного Кавказу

Початок третього тисячоліття характеризується глобалізацією суспільного розвитку, посиленням конкуренції в соціально-економічних сферах діяльності, інтенсивним зростанням високотехнологічних виробництв і комунікацій, що значною мірою базуються на освітньо-інтелектуальному потенціалі людського капіталу. Освіта, віддзеркалюючи запити суспільства, стає вагомим ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. У зв'язку з цим постійно зростає її роль як вирішального чинника у розбудові суспільства знань. Глобалізаційні процеси об'єктивно змушують сучасну людину бути критично та творчо мислячою, громадянсько активною та відповідальною, поінформованішою, а відтак і постійно умотивованою до власного розвитку, навчання, освіти. І тому особливої вагомості набуває роль учителя як провідника у формуванні громадян, здатних відповідати сучасним вимогам суспільства. Інтенсифікація процесів глобалізації та інтеграції вимагає докорінної зміни підходів до освіти, в тому числі і до педагогічної освіти.

За двадцять років державного суверенітету кожною з країн колишнього Радянського Союзу окреслено власні засади і механізми розвитку освітнього сектора, ефективність яких потребує всебічного аналізу. Серед пострадянських країн вартим уваги у цій галузі є досвід держав південно-кавказького регіону, так як за даними щорічного звіту Програми ООН «Індекс розвитку людського потенціалу» рейтинг Азербайджану, Вірменії та Грузії з кожним роком суттєво зростає, що свідчить про інтенсивне удосконалення всіх сфер діяльності, у тому числі і освіти у цих країнах.

Важливою проблемою залишається підняття якості наукових досліджень у галузі педагогічної освіти, які мають відбивати реальні потреби шкільної практики, включаючи професійний розвиток учителів в умовах європейської та світової інтеграції. Останнім часом спостерігається підтримка цього напрямку досліджень з боку міжнародних організацій, таких як Світовий банк, ЮНЕСКО,

ЮНІСЕФ, Організація міжнародного співробітництва і розвитку та ін. [14; 15]. Підтвердженням цього може слугувати дослідницький проект «Педагогічна освіта у країнах Східного партнерства: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна» (2011), започаткований Генеральною Дирекцією з питань освіти і культури Європейської Комісії, та дослідження ЮНЕСКО «Реформа педагогічної освіти, навчальних планів та програм у країнах Південного Кавказу» (2003) [8; 9].

Не залишаються осторонь від розробки цього напрямку і науковці досліджуваних нами країн. Так, увага дослідників спрямована на вивчення інновацій у педагогічній освіті (І. Ахмедов, А. Заманов, А. Нахчиванли, А. Сагателян, Р. Степанян, Г. Шарвашідзе); професійного розвитку вчителів (М. Галачян, А. Заманов, Ю. Мамедов, А. Казим-заде); становлення вищої освіти (Г. Ахмедов, П. Геворкян, Р. Степанян, А. Папоян, А. Навоян). Проте, все ще малодослідженими залишаються такі проблеми, як: модернізація вищої педагогічної освіти, забезпечення якості освіти, практична підготовка майбутніх педагогів у школах, освіта вчителів упродовж життя тощо.

Аналіз наукової літератури та дисертаційних досліджень, виконаних в Україні, дає підстави констатувати незначну увагу вітчизняних дослідників до педагогічної освіти в країнах Південного Кавказу, підтвердженням тому є те, що підготовка педагогічних кадрів у Азербайджані, Вірменії та Грузії ще не була предметом системного вивчення, осмислення та наукового аналізу.

У цій статті маємо за мету розкрити провідні тенденції розвитку педагогічної освіти у країнах Південного Кавказу (Азербайджан, Вірменія, Грузія) наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. При визначенні тенденцій спиралися на аналіз нормативно-правової бази у сфері педагогічної освіти кожної з трьох країн, офіційних документів міжнародних організацій, статистичних даних національних та міжнародних інституцій, наукових публікацій дослідників освіти цих країн.

У результаті проведеної роботи нами визначено такі стрижневі тенденції, які характерні для педагогічної освіти країн Південного Кавказу: розбудова законодавчої та нормативно-правової бази, децентралізаційні процеси у вищих навчальних закладах, інтеграція у Європейський освітній простір, модернізація змісту педагогічної освіти, підвищення рівня вимог до якості освіти вчителів, формування системи неперервної педагогічної освіти, упровадження інноваційних підходів, розширення співпраці з міжнародними організаціями, недостатнє використання ІКТ у навчанні майбутніх учителів, зниження статусу професії вчителя.

Отже, зазначені тенденції, на нашу думку, мають всеохопний характер і відображають зміни у галузі підготовки педагогічних кадрів в Азербайджані, Вірменії та Грузії наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Реформи, проведені в цих країнах за останні десять років, спричинили появу спільних особливостей на всіх рівнях підготовки педагогічних кадрів. Це, зокрема, введення триступеневої системи вищої педагогічної освіти, розширення переліку спеціальностей, за якими готуються педагоги, створення професіограми, яка визначає компетентності вчителів. Однак, незважаючи на існування в цих країнах ще на початку 90-х років ХХ століття освітньої моделі СРСР

(централізоване управління освітою, підвищення кваліфікації кожні п'ять років, низький рівень фінансування освіти тощо), за досягненнями та темпами розвитку цей регіон вже не можна назвати однорідним. Про це свідчить аналіз національних доповідей для міжнародних організацій, зокрема Виконавчому агентству з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури Європейської Комісії (EACEA), Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO), UNICEF, Світовому банку, звіти щодо виконання вимог Болонського процесу тощо [1-3; 9; 15].

Свідченням про **розбудову законодавчої та нормативно-правової бази** в галузі освіти, і зокрема, в галузі педагогічної освіти можуть слугувати законодавчі та нормативні документи, які були прийняті у кожній з досліджуваних нами країн. Це закони «Про освіту» (Азербайджан – 1992 р., 2009 р.; Вірменія – 1999 р.; Грузія – 2005 р.), «Про вищу освіту» (Вірменія, Грузія – 2004 р.) та положення, що регулюють педагогічну освіту (Положення про державну атестацію студентів бакалаврського та магістерського ступеня вищих навчальних закладів Республіки Азербайджан – 1997 р.) та ін. [7; 10-13].

Одним із завдань урядів Азербайджану, Вірменії та Грузії є вихід на передовий рубіж науки та освіти, забезпечення процвітання держави не за рахунок сировинних природних ресурсів, а за рахунок використання інтелектуального потенціалу. І тому на Бергенському саміті (2005) міністрів освіти названі країни приєдналися до Болонського процесу, тим самим визначивши **курс державної політики у сфері вищої освіти на інтеграцію в європейський освітній простір**. При Міністерствах освіти створені робочі групи з реалізації положень Болонської декларації, розробляються стратегічні плани вдосконалення національних систем освіти. Зокрема, це Державна програма з реформування системи вищої та середньої спеціальної освіти Республіки Азербайджан на 2009–2013 рр., Державна програма розвитку освіти Республіки Вірменія на 2011–2015 рр., Стратегія розвитку освітнього сектора Республіки Грузії на 2011–2015 рр., головним завданням яких стала інтеграція вищої освіти в європейський освітній простір, модернізація змісту вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу, забезпечення конкурентоспроможності освіти на міжнародному рівні.

Одним з етапів модернізації вищої освіти в країнах Південного Кавказу стало **розширення сфери і форм діяльності вищих навчальних закладів**, у тому числі і педагогічних, що передбачає не лише підготовку кадрів, а й участь у розробленні та реалізації різних комерційних проектів, навчальних програм та планів, проведення маркетингових та соціологічних досліджень, видавнича діяльність. За даними Міністерств освіти і науки Азербайджану, Вірменії та Грузії лідери в галузі підготовки кадрів отримали широку незалежність і почали будувати свою діяльність за принципами самоуправління. Наприклад, в Азербайджані відповідно до наказу Президента автономію отримали 6 університетів, а рішенням Кабінету Міністрів Республіки у 2010 році визначені види підприємницької діяльності, якими можуть займатися навчальні заклади для отримання додаткового доходу [5].

Розвиток науки і техніки, світові тенденції в освіті, внутрішні реформи у галузі підготовки кадрів у країнах Південного Кавказу суттєво позначилися на

змісті педагогічної освіти. Це проявилось в появі нових предметів (інформатика, використання ІКТ у навчанні, основи графічного дизайну, мультимедія тощо), нових спеціальностей (спеціаліст із корекційної освіти, шкільний психолог, соціальний педагог тощо), модернізації навчальних планів і програм. Академічні програми підготовки педагогічних кадрів на рівні бакалавра та магістра розробляються безпосередньо у вищих навчальних закладах, керуючись державними стандартами у галузі вищої освіти.

Наприклад, в Азербайджані програма підготовки вчителів початкової ланки освіти на рівні бакалавра у педагогічній школі університету «Хазар» складається з трьох компонентів (132 кредити ECTS):

- 1) університетського компонента (27 кредитів ECTS), у який входить вивчення англійської мови і циклу дисциплін, що включають опанування таких предметів, як: мова, література, культура та історія Республіки Азербайджан;
- 2) курс предметів загальноосвітнього спрямування (21 кредит ECTS), куди включено вивчення гуманітарних та соціальних наук;
- 3) цикл психолого-педагогічних дисциплін (78 кредитів ECTS), який має нормативний (72 кредити ECTS) та варіативний складники (6 кредитів ECTS) [4].

Програми підготовки бакалаврів педагогіки у Вірменії складаються з урахуванням принципів Болонської системи та включають різні форми організації навчального процесу. Починаючи з 2005 року, в усіх педагогічних ВНЗ запроваджена паралельна модель підготовки вчителів. Ця модель передбачає вивчення предмета спеціалізації (математика, біологія, історія тощо) на бакалаврському рівні та паралельно опанування теоретичних та практичних аспектів викладання дисципліни у школі.

Навчальні програми підготовки педагогів у Грузії ґрунтуються на двох рівнях стандартів: загальнопедагогічні та професійні (дисциплінарні) стандарти. Загальнопедагогічні стандарти однакові для всіх учителів і передбачають оволодіння знаннями, необхідними для організації навчального процесу. Професійні стандарти визначають професійні знання, вміння, навички та обов'язки вчителів і спрямовані на підвищення якості викладання у загальноосвітніх закладах [6]. Також відповідно до статті 43 «Закону про вищу освіту» грузинські студенти можуть брати участь у створенні індивідуальних навчальних планів та програм.

Як зазначається у державних програмах, орієнтованих на реформи в галузі освіти, для побудови конкурентоспроможної моделі педагогічної освіти не менш значущою є необхідність забезпечення якості освіти, що тісно пов'язано з модернізацією системи підготовки педагогічних кадрів. З цією метою у кожній із зазначених країн було запроваджено зовнішні та внутрішні механізми забезпечення якості освіти вчителів. Контроль якості освіти у Азербайджані, Вірменії та Грузії чітко визначається державою у таких законодавчих документах: наказ Президента Республіки Азербайджан «Про вдосконалення системи освіти», положення Кабінету міністрів «Про атестацію та акредитацію вищих та середніх навчальних закладів» (Азербайджан), закон «Про освіту», «Про вищу та післядипломну освіту Республіки Вірменія»,

рішення Кабінету міністрів «Про створення Національного центру забезпечення якості професійної освіти» (Вірменія), закон «Про забезпечення якості освіти» (Грузія). У кожній з країн створені зовнішні та внутрішні механізми контролю якості освіти. Зовнішній механізм забезпечення якості педагогічної освіти передбачає акредитацію навчальних закладів та програм підготовки спеціалістів, що входить у компетенцію спеціально створених комісій при Міністерстві освіти і науки (Азербайджан), Національного центру забезпечення якості професійної освіти (Вірменія), Національного центру підвищення якості освіти (Грузія). Система внутрішнього оцінювання якості освіти створюється на рівні університетів. Зазначене вище розглядається нами як підтвердження **підвищення рівня вимог до якості вищої освіти**, і педагогічної зокрема.

Після підписання Болонської декларації у 2005 році ідеї неперервної освіти набули широкого розповсюдження в країнах Південного Кавказу. Освіта впродовж життя позиціонується як дієвий інструмент формування висококваліфікованих кадрів, які у час динамічних змін відповідатимуть вимогам суспільства та ринку праці. На сучасному етапі модернізації педагогічної освіти країни цього регіону приділяють особливу увагу **освіті вчителів упродовж всього життя**. Свідченням цього є відвідування вчителями семінарів та конференцій, дистанційна освіта у педагогічних університетах, короткотермінові курси підвищення кваліфікації та перекваліфікації в закладах перепідготовки та післядипломної педагогічної освіти, дослідницька робота, аспірантура і докторантура, професійні об'єднання вчителів (Асоціація вчителів англійської мови в Азербайджані та Грузії), участь у програмах підвищення кваліфікації вчителів, започаткованих Світовим банком та іншими міжнародними організаціями (проект з розвитку сектора освіти – Азербайджан, проект з підвищення якості освіти – Вірменія, програми «Навчай для Грузії», «Грузинська як друга мова», «Навчай та вчися з Грузією» – Грузія). Цікавою видається ініціатива Національного центру професійного розвитку вчителів Грузії щодо створення у великих містах Будинків учителя, які будуть проводити консультації для вчителів, допомагати їм у підготовці індивідуальних планів розвитку кар'єри, надавати приміщення для проведення тренінгів та семінарів, забезпечувати систематичне професійне спілкування колег.

Запровадження ефективних інновацій сьогодні сприймається міжнародною спільнотою як рішучий крок у досягненні високих результатів в освіті XXI століття. Так як все більше і більше розвинених країн розробляють державну політику підтримки інновацій, Азербайджан, Вірменія та Грузія починають сприймати інноваційні практики як інструмент розвитку освітнього сектора. Як показав аналіз, держава, місцеві органи влади, адміністрації шкіл, університети, коледжі вбачають величезний потенціал у запровадженні **інновацій у педагогічну освіту**. І тому для підтримки цього напряму створюються спеціальні центри (Азербайджан, Грузія). Інноваційними напрямами сьогодні визнаються: застосування інтерактивних методів роботи зі студентами, розроблення нових електронних методичних матеріалів, використання ІКТ у навчальному процесі тощо. Прикладом інноваційних практик

може слугувати діяльність освітнього комплексу «Мхітар Себастаці» при Міністерстві освіти і науки Республіки Вірменія, де успішно виконуються такі освітні програми, як «Інновації та нові методи в освіті», «Використання ІКТ в освіті», «Оцінювання: нові підходи» та інші.

Про посилення співпраці зазначених країн із міжнародними організаціями, такими як Світовий банк, Британська Рада, ЮНЕСКО, свідчить їхня участь у підтримці розвитку педагогічної освіти за певними напрямками, а саме: фінансова підтримка національних проектів у галузі педагогічної освіти; підтримка у створенні асоціацій, організація семінарів, тренінгів, круглих столів для вчителів; підтримка реалізації принципів Болонського процесу і підготовка до повної інтеграції у європейський освітній простір; заохочення до подальшого професійного розвитку вчителів тощо.

Отже, вище наведені факти свідчать про поступовий перехід країн Південного Кавказу до сучасної, динамічної системи педагогічної освіти, що постійно розвивається. Проте поряд із позитивними тенденціями розвитку освіти педагогів у досліджуваних нами країнах, залишаються невирішеними деякі питання.

Як зазначається у міжнародних дослідженнях педагогічної освіти цього регіону, в кінці ХХ століття розпочався **період зниження уваги до професії учителя**, її розвитку та стимулювання [8–9; 14]. На основі аналізу цієї проблеми можемо стверджувати, що для професії вчителя в Азербайджані, Вірменії та Грузії на межі ХХ–ХХІ ст. характерними стали такі ознаки: різке зменшення фінансування та низька заробітна плата; нестача учителів; фемінізація професії педагога; велика кількість вчителів пенсійного та передпенсійного віку; зниження кількості студентів на педагогічних факультетах у коледжах, інститутах, університетах та низька кількість випускників педагогічних програм, які після завершення навчання працюють на педагогічній ниві.

Стратегії урядів країн щодо підвищення статусу педагогічної професії в умовах стрімких перехідних трансформацій виявлялись у підвищенні заробітної плати та створенні нових механізмів запровадження такої системи оплати праці педагогів, що залежить від якості та результатів їхньої педагогічної діяльності; заохоченні вчителів державними преміями та нагородами, запровадженні національних конкурсів «Учитель року», «Кращий учитель» та державних програм підтримки вчителів, які працюють у віддалених районах країни тощо.

Міжнародні дослідження в галузі педагогічної освіти часто звертають увагу на **недостатнє використання інформаційно-комунікативних технологій** у навчанні майбутніх учителів [8–9]. Це проявляється у тому, що заклади педагогічної освіти не обладнані належним чином для використання ІКТ, відсутній доступ до міжнародних баз наукових даних у галузі педагогічної освіти, що обмежує підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів, які відповідали б сучасним вимогам. Проте запровадження ІКТ у навчальний процес широко підтримується на рівні кожної з держав. Стратегічні плани Азербайджану, Вірменії та Грузії підтверджують вагому роль інформаційно-комунікаційних технологій у підготовці сучасного професіонала і тому розвиток ІКТ є пріоритетним напрямом у всіх галузях суспільного життя, у

тому числі і в освіті. Створення Національних центрів освітніх технологій (Азербайджан, Вірменія), програм розвитку комп'ютерної грамотності для вчителів (Грузія) стало першим етапом на шляху до впровадження новітніх підходів у навчальний процес та розвитку нових форм отримання педагогічної освіти (електронне навчання, дистанційна освіта).

Отже, серед загальних (притаманних для усіх трьох країн Південного Кавказу) тенденцій визначаємо: вдосконалення законодавчої бази, децентралізаційні процеси в управлінні вищою освітою, оновлення змісту, забезпечення якості педагогічної освіти, посилення співпраці з міжнародними освітніми організаціями тощо. Проте проведене нами дослідження не вичерпує всієї проблематики педагогічної освіти у країнах Південного Кавказу і має подальші перспективи.

Список використаних джерел:

1. Armenia. National Report regarding the Bologna Process implementation 2009–2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ehea.info/Uploads/National%20reports/Armenia.pdf>
2. Azerbaijan. National Report regarding the Bologna Process implementation 2009–2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ehea.info/Uploads/National%20reports/Azerbaijan.pdf>
3. Georgia. National Report regarding the Bologna Process implementation 2009–2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ehea.info/Uploads/National%20reports/Georgia.pdf>
4. Khazar University / Bachelor of Science Degree in Elementary Education [Електронний ресурс]. – Azerbaijan : Baku. – Режим доступу : <http://www.khazar.org/v978/Bachelor-of-Science-Degree-in-Elementary-Education/en>
5. Ministry of Education of the Azerbaijan Republic / Higher and Secondary Special Education : General Information [Електронний ресурс]. – Baku. – Режим доступу : <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=en&menu=110>
6. National Center for Teacher Professional Development / Teacher's Standards [Електронний ресурс]. – Georgia : Tbilisi. – Режим доступу : http://www.tpdg.ge/index.php?action=page&p_id=107&lang=eng
7. National Information Center for Academic Recognition and Mobility / The Law of the Republic of Armenia on Higher and Postgraduate Professional Education. [Електронний ресурс]. – Tbilisi, 2004. – Режим доступу : <http://www.armenic.am/?laid=1&com=module&module=menu&id=97>
8. Study on Teacher Education for Primary and Secondary Education in Six Countries of the Eastern Partnership : Armenia, Azerbaijan, Belarus, Georgia, Moldova and Ukraine [Final Report]. – Brussels : GHK, 2011. – 98 p., 10 annexes.
9. Teacher Training and Curriculum Reform in the South Caucasus Region: From Vision to Practice [Final Report of the Sub-Regional Seminar]. – UNESCO-IBE, 2004. – 56 p.
10. The Republic of Armenia. The Law of the Republic of Armenia on Education [Електронний ресурс]. – Yerevan, 1999. – 41 p. – Режим доступу : http://www.translation-centre.am/pdf/Translat/HH_orenk/Education/Education_en.pdf
11. The Republic of Azerbaijan. Law of the Republic of Azerbaijan on Education [Електронний ресурс]. – Baku, 2009. – Режим доступу : <http://www.edu.gov.az/view.php?lang=en&menu=72&id=5244>
12. The Republic of Georgia. Law of Georgia on Development of Quality of Education. [Електронний ресурс]. – Tbilisi, 2010. – 9 p. – Режим доступу : http://eqe.ge/uploads/LawsRegulaions/ENG/Law_Education_Quality_Development_2107_2010_ENG.pdf
13. The Republic of Georgia. Law of Georgia on Higher Education [Електронний ресурс]. – Tbilisi, 2004. – 54 p. – Режим доступу : <http://eqe.ge/uploads/LawsRegulaions/LAWOFGEORGIAONHIGHER EDUCATION.pdf>
14. UNICEF. Education for Some More than Others? A Regional Study on Education in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States. – UNICEF Regional Office for CEE/CIS, 2007. – 188 p.
15. UNESCO-IBE. National Report on the Development of Education. Series 2008. Azerbaijan Republic. [Електронний ресурс]. – Baku : November 2008. – 74 p. – Режим доступу : http://www.ibe.unesco.org/National_Reports/ICE_2008/azerbaijan_NR08.pdf